

**И. К. АХУНБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК МЕДИЦИНАЛЫК АКАДЕМИЯСЫ**

**Б. Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 14.24.708 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 616.314-08.039**

УСМАНДЖАНОВ РУСТАМ ЯРМАМЕТОВИЧ

**РЕТЕНЦИЯЛЫК-РЕТРАКЦИЯЛЫК ИММЕДИАТ-ПРОТЕЗДИ
КОЛДОНУУ МЕНЕН ТУРУКТУУ АЗУУ ТИШТЕРИН ЭРТЕ ЖОГОТКОН
ЖАШ БАЛДАРДЫН ТИШ-ЖААК СИСТЕМАСЫНЫН ЭКИНЧИЛИК
ДЕФОРМАЦИЯСЫНЫН АЛДЫН АЛУУНУ ОПТИМАЛДАШТЫРУУ**

14.01.14 – стоматология

**Медицина илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты**

Бишкек – 2025

Иш И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын жаш балдар стоматологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Юлдашев Ильшат Мухитдинович

медицина илимдеринин доктору, профессор,
И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын жаш балдар стоматологиясы кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Нигматов Рахматулла Нигматович

медицина илимдеринин доктору, профессор,
Ташкент мамлекеттик стоматология институтунун ортодонтия жана тиштерди протездөө кафедрасынын башчысы

Жумабеков Алмазбек Ильязович

медицина илимдеринин кандидаты,
«Борбордук стоматология»
стоматологиялык клиникасынын директору,
Бишкек ш.

Жетектөөчү уюм: С. Д. Асфендияров атындагы Казак улуттук медициналык университети, жаш балдар стоматология кафедрасы (050012, Казакстан Республикасы, Алматы ш., Толо Би көч., 94).

Диссертацияны коргоо 2025-жылдын 27-мартында саат 15:00дө медицина илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу Д 14.24.708 диссертациялык кеңештин отурумунда өткөрүлөт, дареги: 720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92, конференц-залы, диссертацияны коргоо боюнча видеоконференцияга кирүү шилтемеси: <https://vc.vak.kg/b/142-uxx-io9-qva>

Диссертация менен И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын (720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92) жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч., 44) китепканаларынан жана <http://www.vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын 27-февралында жөнөтүлгөн.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,

медицина илимдеринин кандидаты, доцент

П. Д. Абасканова

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Адистештирилген жардамдын кеңири таралган түрлөрүнүн бири болгон стоматологиялык жардамды өз убагында жана сапаттуу көрсөтүү чоңдор үчүн да, балдар үчүн да актуалдуу жана зарыл. Ата мекендик саламаттык сактоонун ийгиликтүү жетишкендиктеринин бири стоматологиялык практикага профилактикалык иш- чаралардын комплекстүү программасын киргизүү болуп саналат. Санитардык- гигиеналык тарбияга көңүл бурууну күчөтүү менен бирге аспектилердин бири болуп балалыктын ар кандай физиологиялык мезгилдеринде тиш-жаак системасы патологиясынын өнүгүшүнүн тобокелдик факторлорун эрте четтетүүгө багытталган профилактикалык иш-чараларын жүргүзүү саналат [С. В. Чуйкин ж. б., 2007; Л. С. Персин, 2015; А. Я. Петросян, 2019; С. В. Аверьянов, 2019].

Аномалиялардын алгачкы формаларын өз убагында диагностикалоо аралаш тиште да бузулууну оңдоого жана баланын тиш системасынын нормалдуу өнүгүшүн камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Ошондуктан стоматологиялык аномалияларды эрте диагностикалоо жана алдын алуунун ролу өтө маанилүү [Р. Э. Василенко, 2013; И. В. Андреева, 2015; А. Н. Акбаров, 2016; П. С. Флеминг, 2017; А. Ф. Петросян, 2020].

Мында туруктуу тиштерди эрте жоготууда ортодонтиялык дарылоого көрсөткүчтөр жөнүндө маселени талкуулоо өзгөчө ролду ойнойт, кийин straight-wire техникасын колдонуу менен тиш догоосун алдын ала кеңейтүү менен альвеолярдык догоонун, базалдык түзүлүштүн айкын өзгөрүүлөрүнө жетишүүгө мүмкүндүк берет [И. Ю. Лебеденко ж.б, 2011; М. И. Садыков ж. б., 2015].

Ошол эле учурда жаш балдардын тиштеринин бузулууларынын алдын алуу, эрте аныктоо жана дарылоо зарылдыгын тааныганына карабастан, азыркы адабияттарда тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын алдын алуу жана жоюу маселеси, өзгөчө бала кездеги туруктуу азуу тиштерди мөөнөтүнөн мурда алып салуунун натыйжасындагы деформациялар толук жетиштүү көрсөтүлгөн эмес [Н. Ж. Кассенбаум, 2014; А. Н. Волошин 2017; А. Ф. Петросян, 2019; Л. В. Дубова, 2020].

Тиш кариеси жана анын кесепеттери коронкалардын бузулушуна, периапикалдык ткандардын өзгөрүшүнө, тиштердин эрте түшүшүнө алып келет. Бул тиштердин жылышып кетүүсүнө, тиш догоосунун формасынын өзгөрүшүнө, альвеолярдык процесстерге жана окклюзиялык бузулууларга алып келет. Бир катар авторлордун маалыматы боюнча балдардын 48,4 - 69,4% тиш аномалиялары биригип, тиш коронкасынын жана тиш катарларынын кемчиликтери менен патологиялык байланышка ээ [Г. Е. Карлссон, 2010; Р. Э. Василенко, 2015; В. Кундапур, 2017; С. В. Дмитриенко, 2021]. Тиш патологиясы, өз кезегинде, жаак-бет аймагынын функционалдык бузулушуна

өбөлгө түзөт жана чыккый-алдыңкы жаак муунуна таасирин тийгизет [А. Д. Шварц, 1994; И. Л. Али, 2008; К. Пельтцер, 2014; А. Г. Джозеф, 2016; Н. В. Мягкова, 2017; И. М. Расулов, 2018; С. М. Пенгпид, 2018].

Адабий маалыматтар боюнча, тиштөөнүн бузулушунун айкалышкан формасынын калыптанышы менен шартталган көйгөйлөргө жетишсиз көңүл буруунун натыйжасы адистештирилген дарылоого, ошол эле учурда толук эмес көлөмдө дарылоого муктаж болгон бейтаптардын 10-12% дан ашпаган бөлүгү гана жеткиликтүү боло алат [А. Джэйнкиттивонг, 2007; И. М. Флайшер ж. б., 2012; Г. А. Гребнев ж. б., 2013; Д. В. Лола ж.б., 2015; С. В. Аверьянов ж. б., 2019; А. Гупта, 2019].

Тиштердин катарынын бүтүндүгүн жоготуунун натыйжасы тиштердин эки тобунун: иштеген, кармап туруучу антагонисттердин жана иштебеген тиштердин тобунун пайда болушуна алып келген кичине жана чоң масштабдагы дефекттердин пайда болушу болуп саналат [И. М. Флайшер ж. б., 2012]. Тиш жулгандан кийин сөөк тканы түзүмүндө татаал өзгөрүүлөргө дуушар болот. Анын негизги компоненттеринин мазмуну өзгөрөт: суу, органикалык заттар, кальций концентрациясы, фосфор. Бул өзгөрүүлөр бул аймакта сөөк ткандарынын сапаттык жана сандык мүнөздөмөлөрүнө таасирин тийгизет. Тиштердин жарым-жартылай түшүшү жаак-бет аймагынын гана эмес, бүтүндөй организмдин андан аркы патологиясынын өнүгүшүнүн механизми болуп саналат. Функционалдык ашыкча жүктөмдөн улам пародонт оорулары пайда болот жана өнүгөт, тиштердин деформациясы пайда болот, тиштөө өзгөрөт, жышылуунун жогорулашы пайда болот, бул окклюзиялык бийиктиктин төмөндөшүнө алып келет. Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, ортодонтиялык аппаратты колдонуу менен туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын таралышын изилдөө жана алдын алууну оптималдаштыруу заманбап стоматологиянын актуалдуу милдети болуп саналат.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Иш демилгелүү болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты. Туруктуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясын алдын алуу жана дарылоо ыкмаларын өркүндөтүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилдеги архивдик материалдарга ретроспективдүү талдоо жүргүзүүнүн негизинде патологиянын таралышын жана түзүмүн аныктоо.

2. Изилдөөгө алынган балдардын тобунда ортодонтиялык коррекцияга муктаждыктын жыштыгын аныктоо.

3. Дисталдык сегменттердеги 1-азуу тиштин кемтиктерин алдын алуу жана дарылоо үчүн биомеханикада ортодонтиялык аппаратты оптималдаштыруу жана негиздөө.

4. Жаңы ортодонтиялык аппараттын клиникалык жана лабораториялык натыйжалуулугун изилдөө.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Кыргыз Республикасында биринчи жолу туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациялары менен оорунун таралышы жана түзүмү аныкталган.

2. Модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протези биринчи жолу иштелип чыкты жана клиникага киргизилди. (№ 1756, 31.07.2015ж.)

3. Клиникалык жана лабораториялык көрсөткүчтөрдүн динамикасында иштелип чыккан модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезтин эффективдүүлүгү аныкталды жана негизделди.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси:

1. Туруктуу молярларды эрте жоготкон балдарда тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформацияларынын таралышы жана түзүмдүк өзгөчөлүктөрү боюнча маалыматтар стоматологиялык жардамды, ортодонтикалык дарылоону, протездөө жана реабилитациялоону пландаштырууда эске алынууга тийиш. Бул чаралардын алкагында тиш катарын кеңейтүүгө багытталган алынма аппаратты колдонуу да каралат [КР патенти № 351, 28.02.2023].

2. Иштелип чыккан жаңы модификацияланган профилактикалык ретенциондук-ретракциялык протез тиш-жаак аномалиялары бар балдарды ортодонтиялык дарылоодо колдонуу үчүн сунушталат жана Бишкек шаарындагы мамлекеттик жана жеке стоматологиялык клиникаларга ишке киргизүүгө сунушталат [КР патенти № 1756, 31.07.2015].

3. Тиш-жаак системасынын экинчи даражадагы ар түрдүү деформацияларын диагностика кылуу жана дарылоо ыкмалары туруктуу молярларын эрте жоготкон балдарда колдонууга киргизилип, И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин балдар стоматологиясы кафедрасынын окуу жана клиникалык диагностикалык ишмердүүлүгүнө интеграцияланган [ишке ашыруу актылары 07.02.2023 жана 27.04.2025].

4. Изилдөөнүн натыйжалары Бишкек шаарындагы № 5 жана № 6 стоматологиялык поликлиникаларында клиникалык практикада колдонулууда [ишке ашыруу актылары 25.01.2023 жана 27.01.2023].

5. Диссертациянын негизги илимий жоболору «Туруктуу молярларын эрте жоготкон балдарда тиш-жаак системасынын экинчи даражадагы деформацияларынын алдын алуу жана жаңы модификацияланган

профилактикалык ретенциондук-ретракциялык протезди колдонуу» темасы боюнча лекциялык жана практикалык сабактардын алкагында окутулуп жатат [рационализатордук сунуш № 82/2023, 12.04.2023].

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын балдар стоматологиясы кафедрасынын, Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигине караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүнүн 2015-жылдан тартып 2020-жылдар аралыгындагы материалдары боюнча, туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациялары менен ооругандардын таралышы жана түзүмү.

2. Туруктуу молярларын эрте жоготкон балдарда тиш-жак системасынын экинчилик деформацияларын дарылоо үчүн клиникалык практикада аралыкты сактоо жана экинчи молярдын реконвергенциясын камсыз кылуу максатында ретенциялык-ретракциялык протез колдонулат.

3. Туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясын дарылоодо иштелип чыккан жаңы модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык имедиат-протезтин натыйжалуулугу клиникалык-лабораториялык көрсөткүчтөрдүн динамикасы менен далилденген.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациянын авторунун жеке катышуусу материалдарды иштеп чыгуу жана талдоо процессинин бардык этаптарын камтыйт. Бул процессте аналитикалык, социологиялык ыкмалар жана архивдик материалдарды талдоо колдонулган. Автор бардык дарылоо-диагностикалык иш-чараларды жүргүзүп, жүргүзүлгөн терапиянын натыйжалуулугун көзөмөлдөгөн. Алынган маалыматтарды баяндоо, корутундуларды жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу автор тарабынан жеке аткарылган.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары билдирилди жана талкууланды: Кыргыз Республикасынын стоматологиялык ассоциациясынын конгрессинде, 2015-жылдын 6-июну Ысык-Көл (Ысык-Көл, 2015); «Кыргызстандагы стоматологиянын абалы жана өнүгүү келечеги – 2016», Нарын ш., 2016-жылдын 25-июну (Нарын, 2016) аттуу илимий-практикалык конференцияда; Кыргыз Республикасынын стоматологиялык ассоциациясынын отурумунда, Бишкек ш., 2016-жылдын 22-декабрында (Бишкек, 2016); «Кыргызстандын стоматологиясынын актуалдуу маселелери» аттуу Кыргыз Республикасынын стоматологиялык ассоциациясынын XIII конгрессинде, Бишкек ш., 2018-жылдын 1-октябры (Бишкек, 2018); «Кыргыз Республикасындагы стоматологиянын абалы жана өнүгүү келечеги» аттуу Кыргыз Республикасынын стоматологиялык

ассоциациясынын XIV конгрессинде, Жалал-Абад ш., 2019-жылдын 20-21-сентябрында (Жалал-Абад 2019); Стоматология факультетинин 60 жылдыгына жана Кыргыз Республикасынын стоматологиялык ассоциациясынын президенти С. Б. Орозобековдун элесине арналган «Кыргызстандын стоматологиясы - 2022» аттуу XV эл аралык конгрессте, Бишкек ш., 2022-жылдын 27-28-майында (Бишкек, 2022); И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын балдар стоматологиясы кафедрасынын 40-жылдыгына жана профессор Г. С. Чолокованын 75-жылдыгына арналган «Балдар стоматологиясынын актуалдуу маселелери» аттуу эл аралык катышуу менен илимий практикалык конференцияда, Бишкек ш., 2023-жылдын 15-16- сентябрында (Бишкек, 2023); баяндалды жана талкууланды, сертификаттар менен тастыкталды.

Диссертациянын натыйжафларын жарыялынышы. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары 10 макалада чагылдырылган, анын ичинен 2 макала РИНЦ системасы тарабынан индексирленген, импакт-фактору 0,1ден төмөн эмес илимий басылмаларда жарыяланган. Ошондой эле, 1 ойлоп табуу патенти алынган, ал Кыргызпатент тарабынан берилген, жана 1 рационализатордук сунуш Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы, И. К. Ахунбаев атындагы, тарабынан бекитилген.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн; 3 главадан адабиятка сереп, изилдөө методологиясы жана методдору, өздүк изилдөөлөрдүн натыйжалары; корутундудан; практикалык сунуштардан; колдонулган булактардын тизмесинен жана 3 тиркемеден турат. Эмгек 130 бет компьютердик текстте баяндалган, 26 чийме (анын ичинде диаграммалар, сүрөттөр, схемалар) менен иллюстрацияланган, 14 таблица жана 8 формуланы камтыйт. Библиографиялык көрсөткүч орус тилдүү жана чет элдик авторлордун 155 булагы, анын ичинде автордун өздүк басылмаларын камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөө темасынын актуалдуулугун негиздейт, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин көрсөтөт, коргоого сунушталган диссертациянын илимий жаңылыгын, практикалык маанисин жана негизги жоболорун көрсөтөт.

1-бап. «Туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын жана өспүрүмдөрдүн тиш системасынын деформациясынын учурдагы абалы» балдардын туруктуу азуу тиштерин эрте алып салгандан кийин пайда болгон тиш-жаак системанын экинчилик деформацияларынын таралышы боюнча эпидемиологиялык маалыматтар жалпыланган. Акыркы жылдардагы адабий булактар пайдаланылды, бул изилденүүчү маселенин актуалдуулугун негиздөөгө

мүмкүндүк берди, анын ичинде төмөнкү бөлүмдөр: 1.1 Тиш-жаак системанын ар кандай экинчилик деформациялары менен ооруу жөнүндө заманбап идеялар. 1.2 Туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын пайда болуу себептери жана клиникалык мүнөздөмөсү. 1.3 Туруктуу азуу тиштери эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын диагностикасы. 1.4 Туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясын дарылоо жана алдын алуу.

2-бап. «Изилдөөнүн методологиясы жана ыкмалары»

Изилдөөнүн объектиси: 2015-жылдан 2020-жылга чейин Эне жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө дарыланган балдардын архивдик материалдарына ретроспективдүү талдоо жана клиникалык изилдөө: - коомдук эмканаларда салттуу дарылоодон өткөн 50 бала; - модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезти колдонуу менен ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 бала.

Изилдөөнүн предмети: тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын оорусунун таралышын жана түзүмүн аныктоо, алардын клиникалык жана лабораториялык диагностикасын жана биомеханикалык параметрлерин изилдөө.

Изилдөөнүн методдору: стоматологиялык абалды изилдөө, ортопантомографтын жардамы менен клиникалык жана биомеханикалык изилдөөлөр, микроанализатордун жардамы менен микробиологиялык изилдөөлөр, статистикалык маалыматтарды компьютерде иштетүү.

2.1 Изилдөөнүн материалы. Илимий иш И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын (КММА) балдар стоматологиясы кафедрасында жана Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигине (КР СММ) караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилде аткарылды.

2.1.1 Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн этаптары жана көлөмү. Проспективдүү изилдөө туруктуу азуу тиштерин эрте жоготушкан, тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар 13-18 жаш курактагы 100 баланы клиникалык-лабораториялык изилдөөдөн турган, алар 2 топко бөлүнгөн:

- коомдук клиникаларда салттуу ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 бала(салыштыруу тобу);
- модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезди колдонуу менен ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 бала (негизги клиникалык топ).

Илимий иштин максатына жана милдеттерине жетүү үчүн жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн этаптары жана көлөмү иштелип чыккан, алар 2.1.1.1-таблицада келтирилген.

2.1.1.1-таблица – Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн этаптары жана көлөмү

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн этаптары	Жүргүзүлгөн изилдөөнүн көлөмү, (n бейтап)	Изилдөөнүн дизайны
1. Изилдөөнүн планын иштеп чыгуу	100	Салыштырылуучу топтордо проспективдүү, салыштырмалуу изилдөө
2. Туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш- жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациялары менен ооруулардын таралышын жана түзүмүн изилдөө	810	2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгил үчүн КР ССМге караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак- бет хирургиясы бөлүмүнүн архивдик маалыматтарын ретроспективдүү изилдөө.
3. Туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформацияларынын клиникалык-диагностикалык көрсөткүчтөрүн изилдөө	100	Салыштырылуучу топтордо проспективдүү, салыштырмалуу изилдөө
4. Модификацияланган РРИПти колдонуу фонунда клиникалык-диагностикалык жана биометрикалык көрсөткүчтөрдүн динамикасын изилдөө	100	Салыштырылуучу топтордо проспективдүү, салыштырмалуу изилдөө

2.1.2 КР Саламаттык сактоо министрлигине караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилде дарыланган балдардын архивдик материалдарына ретроспективдүү талдоо жүргүзүлдү. Тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын таралышын жана түзүмүн изилдөөгө ретроспективдүү талдоо жүргүздүк. Коюлган милдеттерди ишке ашыруу үчүн биз 2015-2020-жылдар аралыгында Бишкек шаарынын КР ССМ караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүнө кайрылгандардын дарт баяндары, кайрылууларды жана ооруканага жаткырууларды каттоо журналдары боюнча архивдик маалыматтарын талдап чыктык.

Изилдөө үчүн материал болуп 2015-2020-жылдар аралыгында Бишкек шаарындагы КР ССМ караштуу Энени жана баланы улуттук коргоо борборуна

кайрылгандардын дарт баянынан көчүрмөлөр (форма № 003/У), стоматологиялык оорулуулардын амбулаториялык карталары (форма № 043/0) алынган. Чоң архивдик материалдан туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар балдардын статистикасы изилденген. Тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациялары бар туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын жашаган жерине, жынысына жана жашына жараша таралышы, түзүлүшү жана маанилүү өнүгүү факторлору талданды.

2.1.3 Изилденген бейтаптардын жалпы мүнөздөмөсү. Диссертациялык иш 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилде тиш жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон жана модификацияланган профилактикалык РРИПти колдонуу аркылуу ортодонтиялык дарылоодон өткөн 100 бейтапты ортодонтиялык дарылоонун натыйжаларына талдоо жүргүзүүгө негизделген.

Тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар жана туруктуу азуу тиштери эрте жоготкон балдар 2 топко бөлүндү:

1-салыштыруу тобу – тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштери эрте жоготкон, салттуу ыкма менен ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 бала. Ортодонтиялык салттуу дарылоо төмөнкүлөрдү камтыйт: ар кандай ортодонтиялык конструкцияларды колдонуу.

2-негизги клиникалык топ – тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон, комплекстүү дарылоодон өткөн, жаңы модификацияланган профилактикалык РРИПти колдонуу менен ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 оорулуу бала.

2.1.4 Аналитикалык изилдөө. Эмгекте төмөнкү изилдөөлөр келтирилген: стоматологиялык абалды изилдөө, диагностикалык моделдер, биомеханикалык көрсөткүчтөрдү талдоо, рентгенологиялык маалыматтарды карап чыгуу.

Балдарды текшерүү салттуу сурамжылоону камтыды: даттанууларды аныктоо, анамнезди чогултуу, тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын ар кандай формалары менен туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон бейтаптардын тиштеринин абалын объективдүү баалоо. Дарылоодон мурда оорунун башталышынын жана анын өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрүн изилдөөгө өзгөчө көңүл бурдук. Изилденген бейтаптарда тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын көрүнүшү жана мүнөзү изилдөөгө алынган.

Бейтаптарды изилдөөгө киргизүү үчүн төмөнкү критерийлер тандалган:

1. Тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын ар кандай формалары бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдар.

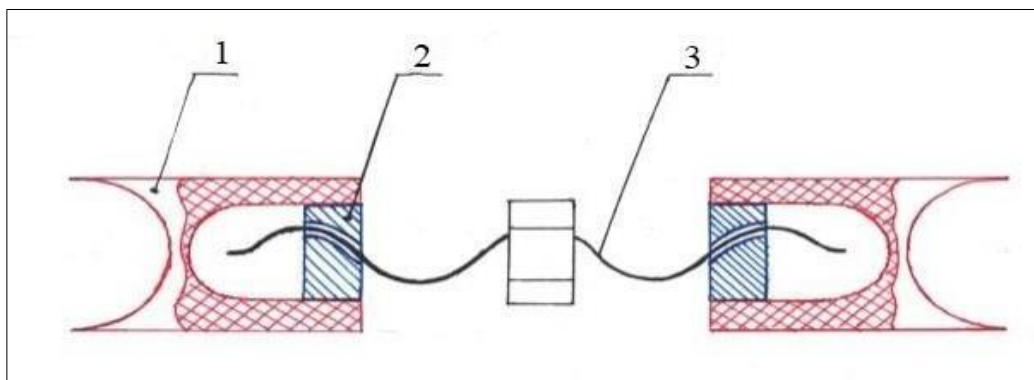
2. Балдардын жашы 13 жаштан 18 жашка чейин.

Жыйынтыктарды баалоо клиникалык маалыматтардын, диагностикалык моделдерди, биометрикалык көрсөткүчтөрдү изилдөөнүн, динамикадагы рентгенологиялык изилдөөлөрдүн негизинде жүргүзүлдү. Негизги жана салыштырылган топтордун балдары жашы, жынысы, патологиясы, абалынын оордугу жана жүргүзүлгөн терапия боюнча бирдей болгон. Бардык медициналык кийлигишүүлөр ата-энелердин макулдугу менен, алардын милдеттүү түрдө каттоо картасына кол коюусу менен жүргүзүлдү.

2.2 Изилдөөнүн методдору.

2.2.1 Тиш абалын изилдөө. Бейтаптын тиш абалын изилдөө клиникалык текшерүүдөн башталды: тиштердин катуу ткандарынын абалы; жиптер, ооздуктар; тиштердин патологиялык кыймылдуулугу; былжыр челдин өзгөрүшү (гиперемия, шишик, кан агуу, оору); ооздон чыккан жагымсыз жыт. Тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон 100 баланын тиштөө абалын жана катуу ткандарынын абалын белгилеп, бардык бейтаптарга амбулаториялык шартта тиш формуласын толтурушкан.

2.2.2 Клиникалык жана биомеханикалык изилдөө ыкмалары. Тиштер аралык мейкиндикти сактоо жана калыбына келтирүү методунун адекваттуу математикалык моделин түзүү үчүн биз өзүбүздүн конструкциябызды модификацияланган профилактикалык РРИПтин ишин карадык [2015-жылдын 31-июлундагы № 1756 патент]. РРИПтин схемасынын сүрөттөлүшү 2.2.2.1-сүрөттө берилген.

2.2.2.1-сүрөт – Ортодонтикалык бурама менен модификацияланган профилактикалык РРИПтин схемасы - 1 - таяныч, 2 - гайка, 3 - бурама.

РРИПтин иши таянычтар **1** аркылуу жантайыңкы тишке же жантайыңкы тиштерге туруктуу күч келтирүү болгон. Күчтү бөлүштүрүү ортодонтиялык бурама **3** менен жүргүзүлдү, мында бураманы **3** белгилүү бир бурчка буруп, гайканын **2** сызыктуу кыймылын белгилейт, ал өз кезегинде таяныч **1** менен тыгыз байланышкан. Жана ошого жараша ал сызыктуу жылып, жантайыңкы тишке **F** туруктуу күч келтирет.

2.2.3 Модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиа-протезти жасоонун клиникалык жана лабораториялык этаптары. Модификацияланган профилактикалык РРИПти иштеп чыгууда биз төмөнкү факторлорду эске алдык: тиштөөнүн түрү, көнүмүш окклюзияда үстүңкү жаакка карата төмөнкү жаактын тынч тургандагы абалы, болгон тиштердин абалы, алардын чоңдугу жана тиш-жаак системасындагы функционалдык бузулуулардын көрүнүп турган даражасы.

2.3 Протездердин бетиндеги микрофлораны изилдөөнүн микробиологиялык ыкмалары. Туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган 50 балага микробиологиялык лабораториялык изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Изилдөө Бишкек шаарындагы КР Саламаттык сактоо министрлигине караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун бактериологиялык лабораториясында дарылоо процессинде бейтаптар дарылоонун 1 жана 5-күндөрүндө кабыл алынганда жүргүзүлгөн. Бактериологиялык изилдөө микрофлора бирикмелеринин түзүлүшүн аныктоону өзүнө камтыйт. Аэробдук микроорганизмдердин сандык курамын баалоо үчүн тармактык бактериялык себүү ыкмасы жүргүзүлгөн. Андан ары идентификациялоо «Bio Merieux» (Франция) фирмасынын АТВ «Expression» микроанализаторунда төмөнкү системаларды колдонуу менен тездетилген ыкма менен жүргүзүлдү.

2.4 Алынган маалыматтарды статистикалык иштетүү ыкмалары. Изилдөөнүн натыйжалары «Statistika for Windows V. 6.0» стандарттык статистикалык анализди колдонуу менен персоналдык компьютерде вариациялык статистика методу менен иштелип чыкты. Алынган маалыматтардын тактыгы Стьюденттин (t) критерийи боюнча жупташкан ыкма менен бааланган. Ишеним коду: $P = 95,0\%$ же $P < 0,01$ (**), $P = 99,9\%$ же $P < 0,001$ (***). Маалыматты графикалык визуализация активдүү колдонулду. Маалыматтын бардык көлөмү MS «Word» жана «Excel» программалары аркылуу персоналдык компьютерде иштетилген.

3-бап. «Өздүк изилдөөлөрдүн натыйжалары»

3.1 Туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон, оптималдаштырууну жана профилактикалык ортодонтиялык дарылоону талап кылган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясы оорусунун таралышы жана түзүмү. 2015-2020-жылдар аралыгында Бишкек шаарындагы КР СММ караштуу Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө дарыланган 8925 балага жүргүзүлгөн өзүбүздүн изилдөөбүздүн жыйынтыгы боюнча туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын таралышы каралган балдардын жалпы санынан 810 (9,07%) баланы түздү. Алардын ичинен туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон кыздар 47,9% (388 бала) жана эркек балдар 52,1% (422 бала) болгон, бул эркек балдарда кыздарга карата изилденген патологиянын үстөмдүгүн көрсөтөт.

Изилдөөгө алынган балдардын жашаган жери боюнча экинчи даражадагы деформациялардын таралышын изилдөөдө саны боюнча көбүрөөгү Чүй облусуна туура келип, 321 мектеп окуучусун түзгөн жана Бишкек шаары боюнча 303 окуучу болгон. Бишкек шаарында көптөгөн стоматологиялык мекемелер, мамлекеттик жана жеке клиникалар бар экендигине карабастан, ал тизмеде 2-орунда турат. Ушундан улам, мектептердеги профилактикалык стоматологиялык кызмат, жада калса Бишкек шаарында да жолго коюлган эмес деп айтууга болот, аймактык деңгээл жөнүндө сөз кылбай эле койсок болот.

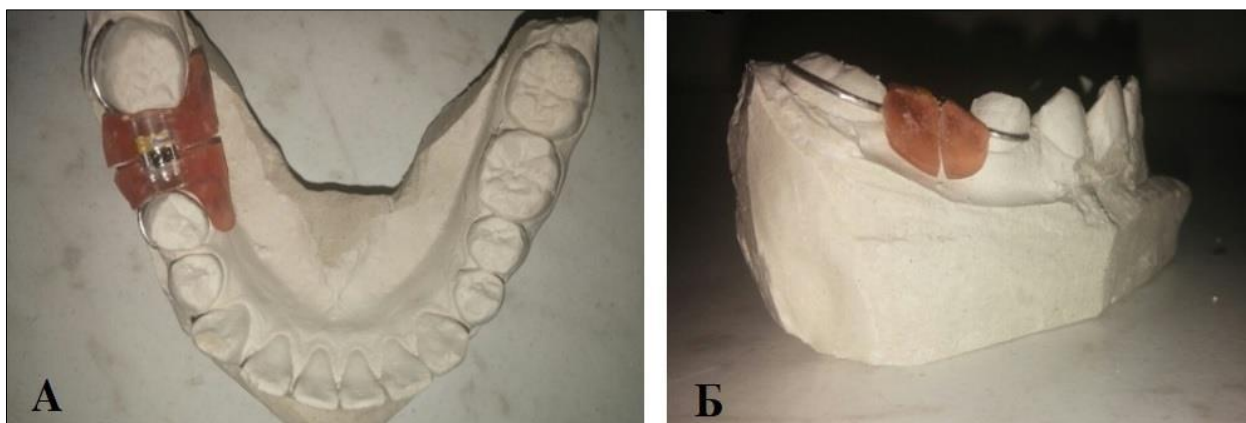
3.2 Туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын клиникалык көрсөткүчтөрү. Стоматологиялык абалды изилдөөдө 417 балада нормалдуу тиштөө (51,5%) бар экени аныкталган, ал кээ бир жерлерде ар кандай багытта бир аз кыйшайган тиштерди камтыган. 393 балада (48,5%) тиштөө аномалиялары аныкталган. Тиштөө аномалияларынын ар кандай формаларынын ичинен дисталдык тиштөө көп кездешип, 32,3% учурда аныкталган. Андан кийин терең тиштөө - 22,9% учурда, ачык алдыңкы - 19,5%, мезиалдык - 10,4%, кайчылаш - 4,8% жана капталы ачык - 1,2% учурда. 35 балада (8,9%) айкалышкан окклюзия аномалиясы болгон.

13-18 жаш курактык категориясында бардык 810 баланын туруктуу биринчи азуу тиштери алынып салынган, алардын ичинен 207 балада тиштин жана тиш катарларынын ар кандай деформациясы аныкталып, бул 25,5% ды түзгөн. Алардын ичинен физиологиялык окклюзияны кошкондо, тиштердин жана тиш катарларынын абалынын аномалиялары менен трансверсалдык багытта 107 балада патология аныкталган, бул 51,6% учурду түзгөн. Сагитталдык багытта 82 балада (39,6%), ал эми тик багытта 18 (8,6%) балада тиш катарынын формасы бузулган. Тиш катарындагы деформациялардын жарымынан көбү төмөнкү жаакта (58,9%), ал эми үстүңкү жаакта 30,9%, айкалышкан деформациялар 10,2% учурда кездешкен.

Алынган маалыматтар тиш-жаак системасынын калыптанышынын баштапкы этабында туруктуу биринчи азуу тиштеринин эрте алынышына байланыштуу тиш катарларынын ар кандай деформацияларынын тез өнүгүп кеткендигин ырастайт. Балдардын тиш тизиминин деформациясы көпчүлүк учурда улгайган куракта пайда болгон, бул тиштин пайда болушунун баштапкы баскычында алдын алуу жана ортодонтиялык иш-чаралардын өткөрүлбөгөндүгүнө байланыштуу. Чыккый-ылдыйкы жаактын муунунун функциясынын патологиялык белгилерин биз болгону 92 балада (11,3%) аныктадык. Алардын ичинен курактык категорияда: 13 - 14 жаш 8,6% ды (8тбала), 15 - 16 жаш 26,1% ды (24 бала) жана 17 жаш 18 жаштагыларда 65,3% ды (60 бала) түздү.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдөн кийин 810 баланын бардыгы (100%) ортодонтиялык дарылоого муктаж экенин аныктадык, анын ичинен 422си эркек балдар (52,1%) жана 388 кыз (47,9%). Алардын ичинен 68 бала (8,3%) гана ар кандай ортодонтиялык дарылоодон өткөн. Текшерилген топтогу балдардын 13 жашында ортодонтиялык профилактикага жана коррекцияга болгон муктаждыгынын жыштыгы 4,2% ды түздү, ал эми 18 жашында орточо саны 26,4% га чейин өзгөрдү. Ушундан улам, жаш курагы канчалык улуу болсо, ортодонтиялык коррекцияга муктаждык ошончолук көп болот.

3.3 Модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык имедиат-протезти иштеп чыгуу. Ойлоп табуунун негизги максаты кемчиликте чектеген тиштердин жантайышынын параллелдүүлүгүн сактоого мүмкүндүк берүүчү түзүлүштү түзүү болгон. Методдо коюлган маселе протезтин жатак ордун жана жантайган тиштерди түздөөчү аппаратты түзүү менен чечилди. Жатак ордунун түзүлүшү тегиз эмес тиштерди алмаштыруу, аларга эки жарымдан турган түзүлүш менен басым көрсөтүү жолу менен ишке ашырылган, алардын ортосунда жөнгө салуучу бурама орнотулган. Аппарат тиштердин ортосундагы аралыкка барабар өлчөмдө жасалат. Бул учурда, таянычтар пластмассадан жасалган (3.3.1-сүрөт).

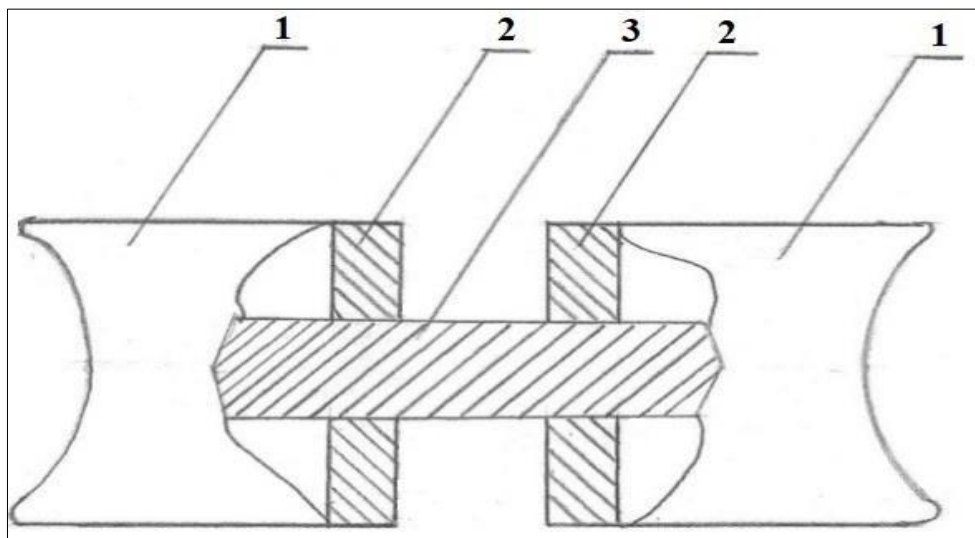

3.3.1-сүрөт – Ортодонтиялык бурама менен профилактикалык РРИП

А – үстүнкү көрүнүш, Б – каптал көрүнүш.

Тиштер аралык мейкиндикти сактап калуу жана калыбына келтирүү үчүн биз өздүк конструкциядагы модификацияланган профилактикалык РРИПти сунуш кылдык [2015-жылдын 31-июлундагы № 1756 патент], ал схемалык түрдө 3.3.2-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Түзүлүш таянычтардан турат - 1, анда гайкалар - 2 орнотулган, бурамасы менен - 3.

3.3.2-сүрөт – Профилактикалык РРИП ортодонтикалык бурама менен (схема)
1 - таянычтар, 2 - гайкалар, 3 - бурама.

Модификацияланган профилактикалык РРИПти ортодонтиялык бурама менен колдонууда хирургиялык кийлигишүү жана жакын жердеги тиштерди өгөлөө талап кылынбайт, бул врачтын ишин бир топ жеңилдетет жана бейтаптын тынчын албайт. Өлчөмдөр калып алынгандан кийин жекече тандалат.

Бул модификацияланган профилактикалык РРИП өсүп келе жаткан организм үчүн абдан маанилүү, тиш катарынын жылышып кетүүсүнө жана тиш-жаак системасынын аномалиялардын пайда болушуна тоскоол болот. Протезти өз убагында коюу жана туура колдонууну менен тиш-жаак системасы морфологиялык жана функционалдык жактан өзгөрүүсүз калат. Кийгенде профилактикалык РРИП бейтапка ыңгайсыздык жаратпайт.

3.4 Ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протездин биомеханикалык көрсөткүчтөрүнүн жыйынтыктары. Тиштер аралык мейкиндикти калыбына келтирүү үчүн модификацияланган профилактикалык РРИПтин иштөө механикасын моделдөөдө тиш бүйлөсүнүн каршылык көрсөтүүчү күчтөрү пружинанын серпилгич күчтөрү менен алмаштырылган.

Эксперименталдык маалыматтардын негизинде тиш аралык мейкиндикти сактоо жана калыбына келтирүү боюнча методдун иштелип чыккан математикалык модели жогорку тактыкты (3,68%) көрсөттү, бул $P=90,0\%$ барабар бөлүштүрүү ыктымалдыгынын тыгыздыгы менен толук дал келет. Иштелип чыккан эксперименталдык стенд ортодонтиялык жаракаттарды дарылоону моделдөөдө эксперименттерди жүргүзүү үчүн универсалдуу курал болуп саналат, анткени ал былжыр челге жүк түшкөндө анын жүрүм-турумун моделдей алат жана сандык көрсөткүчтөрдү (аракет, орун которуштуруу) алууга мүмкүндүк берет.

3.5 Ар кандай профилактикалык ортодонтиялык аппараттарды колдонуунун салыштырмалуу клиникалык жана микробиологиялык анализи. Байкоо жүргүзүүлөр башка түрдөгү протездик конструкцияларды колдонууда бейтаптарда ар кандай пайда болгон клиникалык көрсөткүчтөрдүн бар экендигин белгилейт. Протездердин алынып коюлма конструкцияларын колдонгон бейтаптарда клиникалык талдоо көрсөткөндөй, 1 жуманын ичинде акрил пластмассасынан жасалган протездердин базисинин астында былжырлуу оору жана ыңгайсыздыкка (85,5%), протездик аппараттарды (38,7%), нейлондон жасалган конструкцияларды (10,5%) пайдаланууда протездик жатак орундарынын ткандарынын сезгенүү өзгөрүүлөрүнө даттануулар көп катталган.

Андан ары ар кандай ортодонтиялык түзүмдөрдүн клиникалык көрсөткүчтөрүнө салыштырма талдоо жүргүзүлдү. Ар кандай ортодонтиялык конструкцияларды колдонууда клиникалык көрүнүштөрдү талдоо жүргүзүлүп, эң жакшы клиникалык жана экономикалык көрсөткүчтөр биздин иштеп чыккан ортодонтиялык бурамасы бар модификацияланган профилактикалык РРИПте аныкталды.”

Ошондой эле, ар кандай ортодонтиялык түзүлүштөрдүн микробдук булгануусуна салыштырмалуу талдоо жүргүзүлдү. Ошентип, протездердин беттеринен микрофлораны изилдөөдө кадимки протездердин бетинин микроорганизмдер менен булгануусу жаңы модификацияланган профилактикалык РРИПке ($p < 0,01$ жана $p < 0,05$) салыштырмалуу 2 эсе жогору экендиги аныкталган.

Клиникалык мисал. Б. К. аттуу бейтап, 2006-жылдын 7-августунда туулган, каттоо картасы №27. Кыз 2021-жылы И. К. Ахунбаев атындагы КММАнын балдар стоматологиясы кафедрасына оң жактагы төмөнкү жаакта жарым-жартылай экинчилик адентия диагнозу менен кайрылган.

Даттануулары: 46-тиштин жоктугу, тамак-ашты кабыл алуунун, чайноо аракетинин кыйындашы, косметикалык кемчилик.

Анамнезинен: кыздын жакындарынын айтымында, 10 ай мурун И. К. Ахунбаев атындагы КММАнын балдар стоматологиясы кафедрасына кайрылган, анын 46-тиши ылдыйкы жаактын оң жагындагы курч ириндүү периоститке байланыштуу КР ССМ Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө суурулган. КР СММ Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө кызга бейтаптын жакындары менен макулдашылып, «төмөнкү жаакка периостотомия жана 46-тишти суруу» операциясы жасалган. Буга чейин кыз 46-тишине байланыштуу жашаган жериндеги тиш доктуруна кайрылган эмес. 46-тиштин жоктугуна байланыштуу И. К. Ахунбаев атындагы КММАнын балдар стоматологиясы кафедрасына кайрылып, врач ортодонттун кароосунан кийин бейтап байкоого жана дарылоого кабыл алынган.

Объективдүү: кароодо бетинде эч кандай өзгөрүү жок. Оозду ачуу жана жутуу эркин. Ооз көңдөйүндө 46 тиштин жоктугу байкалат. 47 тиштин жок болгон 46 тиштин ордун карай жантаюу жагы белгиленет (башкача айтканда 47-тиштин конвергенциясы). Ооз көңдөйүнүн былжыр чел кабыгы ачык кызгылт түстө. Ортопантограммада 46-тиштин жоктугу аныкталат.

Диагноз: оң жактагы төмөнкү жаактагы жарым-жартылай экинчилик адентия.

Дарылоо: текшерүүдөн кийин тиштерге тыкыс ылайыкталган, тиштин керектүү кыймылынын көлөмүнө барабар болгон модификацияланган профилактикалык РРИП жасалган (3.5.2-сүрөт).

3.5.2-сүрөт – Б. К. аттуу бейтаптын ооз көңдөйүнүн сүрөтү, дарылоонун башында модификацияланган профилактикалык РРИП менен.

Кийинки этапта протезтин тиштерге басым жасоосу, андан кийин жатак ордунун пайда болушу зарыл болгон (3.5.3-сүрөт).

3.5.3-сүрөт – Б. К. аттуу бейтаптын ооз көңдөйүнүн сүрөтү, модификацияланган профилактикалык РРИП менен дарылоонун аягында.

Жылдыруу ортодонтиялык ачкычтын жардамы менен сөзсүз түрдө врачтын кабинетинде эмес, бейтаптын өзү тарабынан жүргүзүлгөн.

Бул, өз кезегинде, врач ортодонтко тез-тез кайрылууну талап кылбастан, ортодонтиялык коррекциялоо учурунда аны оңой жана ыңгайлуураак кылды.

Ортопантомограммада (3.5.4-сүрөт) мурда даярдалган жатак ордуна остеопороздун көрүнүштөрү жок имплант коюлганын көрүүгө болот, бул сөөк тканынын өзүн-өзү уюштуруусу болгонун көрсөтүп турат.

3.5.4-сүрөт – Б. К. аттуу бейтапка имплант салынгандан кийин ооз көңдөйүнүн ортопантомограммасы.

3.5.5-сүрөттө имплантациялоонун акыркы этабы белгиленет, анда врач имплант таянычты бурап, ага туруктуу коронка орноткон, анда биз тиштегенде иштеп жаткан толук кандуу тишти көрөбүз.

3.5.5-сүрөт – Б. К. аттуу бейтапка имплантатка коронка салынгандан кийин ооз көңдөйүнүн фотосүрөтү.

КОРУТУНДУЛАР:

1. 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилге Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Энени жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүнүн материалдарына ретроспективдүү талдоо жүргүзүү изилденгендердин жалпы санынан туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын таралышы 9,07%ды түзгөндүгүн көрсөттү.

2. Изилдөөгө алынган балдардын тобунда ортодонтиялык профилактикага жана коррекцияга муктаждык жыштыгы жаш критерийлери боюнча 13 жаш курагында 4,2%ды, 18 жашында болсо, 26,4%ды түздү.

3. Модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протези иштелип чыгып, клиникага киргизилди.

4. Жаңы модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезин колдонуунун натыйжалуулугу биомеханикалык иштелип чыккан математикалык модел менен ишенимдүүлүгү $p=90,0\%$ тастыкталган. Салыштырылган топтордун ортосундагы айырмачылыктардын ишенимдүүлүгү ($p<0,01$ жана $p<0,05$) микрофлорага жараша жаңы модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезинин колдонууда эң жакшы көрсөткүчтөрдү көрсөттү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Балдарга жана өспүрүмдөргө медициналык жардам көрсөтүүнү пландаштырууда жана уюштурууда туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын таралышы жөнүндө маалыматтар колдонулушу керек.

2. Балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын кеңири таралышы практикалык балдар стоматологиясында эрте профилактикалык иш-чараларды жүргүзүүнү.

3. Жаңы модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протези клиникалык практикага кеңири жайылтууга сунушталат.

ДИССЕРТАЦИОННЫМ ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Чолокова, Г. С. Определение стоматологического статуса у школьников Чуйской области Кыргызской Республики [Текст] / [Г. С. Чолокова, И. М. Юлдашев, Р. Я. Усманджанов и др.] // Здоровоохранение Кыргызстана – 2014. – № 1. – С. 55-57; То же: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30541752>

2. Амираев, У. А. Предварительные данные заболевания тканей пародонта у подростков города Бишкек [Текст] / У. А. Амираев, Р. Я. Усманджанов // Здоровоохранение Кыргызстана - 2014. - № 1. - С. 34-36; То же: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30541746>

3. Патент Кыргызской Республики № 1756 Способ формирования ложа протеза и приспособления для выпрямления наклонных зубов [Текст] / Р. Я. Усманджанов, У. А. Амираев // Интеллектуалдык менчик. – 2015. – № 7. – С. 9-10

4. Усманджанов, Р. Я. Распространенность зубочелюстных аномалий у подростков г. Бишкек, Кыргызская Республика [Текст] / Р. Я. Усманджанов, Г. И. Юлдашева, И. М. Юлдашев // Новая наука: Стратегии и векторы развития. - Стерлитамак, Ижевск, 2016. – № 6-2 (88). – С. 33-36; То же: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26184004>

5. Усманджанов, Р. Я. Метод ортодонтической коррекции нарушений прикуса с использованием аппарата ретенции [Текст] / Р. Я. Усманджанов // Вестник Кыргызской государственной медицинской академии им. И. К. Ахунбаева. – 2017. – № 6. – С. 150-152; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32738428>

6. Анализ удаления постоянных первых моляров в возрасте от 7-16 лет, профилактика и лечение [Текст] / [Таалайбек у Н., И. М. Юлдашев, А. Б. Мамыралиев, Р. Я. Усманджанов и др.] // Здоровье матери и ребенка. – 2018. – № 2. - С. 33-35.

7. Усманджанов, Р. Я. Возможности коррекции прикуса у детей при раннем удалении первых моляров [Текст] / Р. Я. Усманджанов // Бюллетень науки и практики. – Нижневартовск, 2021. – Т. 7. - № 8. – С. 180-184; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46503231>

8. Усманджанов, Р. Я. Распространенность и структура заболеваемости ранней потери постоянных моляров у детей [Текст] / Р. Я. Усманджанов, Т. В. Насыров, Р. С. Абыкеева // Вестник Кыргызской государственной медицинской академии им. И. К. Ахунбаева. – 2022. – № 2. – С. 147-151; То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49166383>

9. Патент Кыргызской Республики № 351 Съёмный аппарат для расширения зубного ряда [Текст] / Т. В. Насыров, И. М. Юлдашев, Р. Я. Усманджанов и др. // Интеллектуалдык менчик. – 2023. – № 3. – С. 10-11.

10. Усманджанов, Р. Я. Оценка распространенности детей различного возраста и пола со вторичными деформациями, рано потерявших постоянные моляры [Текст] / [Р. Я. Усманджанов, Т. В. Насыров, Э. С. Суеркулов и др.] // Вестник Кыргызо-Российского Славянского университета им. Б. Н. Ельцина. – 2023. – Т. 23. - № 5 – С. 162-165; То же: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=54177439>

Усманджанов Рустам Ярмаметовичтин «Ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезин колдонуу менен туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон тиш-жаак системасынын экинчилик деформациясынын алдын алууну оптималдаштыруу» деген темада 14.01.14 – стоматология адистиги боюнча медицина илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: тиш-бет системасы, азуу тешиктери, кармагыч-тартылуучу тез протез, деформациялар, жаак-бет хирургиясы.

Изилдөөнүн объектиси: 2015-жылдан 2020-жылга чейин Эне жана баланы коргоо улуттук борборунун жаак-бет хирургиясы бөлүмүндө дарыланган балдардын архивдик материалдарына ретроспективдүү талдоо жана клиникалык изилдөө: - коомдук эмканаларда салттуу дарылоодон өткөн 50 бала; - модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат- протезти колдонуу менен ортодонтиялык дарылоодон өткөн 50 бала.

Изилдөөнүн предмети: тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациясы бар, туруктуу азуу тиштерин эрте жоготкон балдардын оорусунун таралышын жана структурасын аныктоо жана алардын клиникалык жана лабораториялык диагностикасын, биомеханикалык параметрлерин изилдөө.

Изилдөөнүн максаты. Моляр тиштерин эрте жоготкон балдардын тиш-жаак системасынын экинчилик деформацияларынын алдын алуу жана дарылоо методдорун жакшыртуу.

Изилдөөнүн методдору жана аппаратурасы: стоматологиялык абалды изилдөө, ортопантомографтын жардамы менен клиникалык жана биомеханикалык изилдөөлөр, микроанализатордун жардамы менен микробиологиялык изилдөөлөр, статистикалык маалыматтарды компьютерде иштетүү.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы. Кыргыз Республикасында биринчи жолу туруктуу азуу тиштеринен эрте ажыраган балдардын тиш-жаак системасынын ар кандай экинчилик деформациялары менен ооруулардын таралышы жана түзүмү аныкталган. Клиникага биринчи жолу модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протези иштелип чыгып, киргизилген. Клиникалык жана лабораториялык көрсөткүчтөрдүн динамикасында иштелип чыккан модификацияланган профилактикалык ретенциялык-ретракциялык иммедиат-протезтин эффективдүүлүгү аныкталды жана негизделди.

Колдонуу боюнча сунуштамалар. Кыргыз Республикасынын стоматологиялык клиникаларында колдонулат.

Колдонуу чөйрөсү: педиатриялык, ортопедиялык, ортодонтиялык стоматологиясы жана жаак- бет хирургиясы.

РЕЗЮМЕ

диссертации Усманджанова Рустама Ярмаметовича на тему: «Оптимизация профилактики вторичных деформации зубочелюстной системы у детей, рано потерявших постоянные моляры с применением ретенционно-ретракционного иммедиат-протеза» на соискание ученой степени кандидата медицинских наук по специальности 14.01.14 – стоматология

Ключевые слова: зубочелюстная система, моляры, ретенционно-ретракционный иммедиат-протез, деформации, челюстно-лицевая хирургия.

Объект исследования: ретроспективный анализ архивного материала детей, проходивших лечение в отделении челюстно-лицевой хирургии Национального центра охраны материнства и детства с 2015 по 2020 гг. и клиническое исследование 50 детей, получивших традиционное лечение в поликлиниках по месту жительства, 50 детей, получивших ортодонтическое лечение с применением модифицированного профилактического ретенционно-ретракционного иммедиат-протеза.

Предмет исследования: определение распространенности и структуры заболеваемости у детей с различными вторичными деформациями зубочелюстной системы, рано потерявших постоянные моляры, и изучение их клинко-лабораторной диагностики, биомеханических показателей.

Цель работы. Совершенствовать методы профилактики и лечения вторичных деформаций зубочелюстной системы у детей, рано потерявших постоянные моляры.

Методы исследования и аппаратура: изучение стоматологического статуса, клинко-биомеханические на ортопантомографе, микробиологические

на микроанализаторе, статистическая обработка данных на компьютере.

Полученные результаты и их новизна. В Кыргызской Республике впервые определена распространённость и структура заболеваемости с различными вторичными деформациями зубочелюстной системы у детей, рано потерявших постоянные моляры. Впервые разработан и внедрён в клинику модифицированный профилактический ретенционно-ретракционный имедиат-протез. Определена и обоснована эффективность разработанного модифицированного профилактического ретенционно-ретракционного имедиат-протеза в динамике клинико-лабораторных показателей.

Рекомендации по использованию. Использовать в стоматологических клиниках Кыргызской Республики.

Область применения: детская, ортопедическая, ортодонтическая стоматология и челюстно-лицевая хирургия.

RESUME

of the Rustam Yarmametovich Usmanjanov dissertation on the topic «Optimization of the prevention of secondary deformations of the children dental system, early loss of permanent molars with the use of retention-retraction immediate prosthesis» for the degree of candidate of medical sciences in the specialty 14.01.14 - dentistry

Key words: dentofacial system, molars, retention-retraction immediate prosthesis, deformations, maxillofacial surgery.

The object of the study: retrospective analysis of archival material of children treated in the department of oral and maxillofacial surgery of the National center for maternal and child health from 2015 to 2020 and clinical study: - 50 children who received traditional treatment in community clinics; - 50 children who received orthodontic treatment using a modified preventive retention-retraction immediate prosthesis.

The subject of the study: determination of the prevalence and structure of morbidity in children with various secondary deformations of the dental system, who lost permanent molars early, and the study of their clinical and laboratory diagnostics, biomechanical parameters.

The purpose of the work. Improve methods of prevention and treatment of secondary deformations of the dental system in children who have lost their molars early.

Research methods and equipment: study of dental status, clinical and biomechanical studies using an orthopantomograph, microbiological studies using a microanalyzer, statistical data processing on a computer.

The results obtained and their novelty. In the Kyrgyz Republic, for the first time, the prevalence and structure of morbidity with various secondary deformations of the dentofacial system in children who lost their permanent molars early was determined. For the first time, a modified preventive retention-retraction immediate prosthesis was developed and introduced into the clinic. The effectiveness of the developed modified preventive retention-retraction immediate prosthesis in the dynamics of clinical and laboratory parameters has been determined and substantiated.

Recommendations for use. Used in dental clinics of the Kyrgyz Republic.

Scope: pediatric orthopedic orthodontic dentistry and maxillofacial surgery.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'egamf', is located in the lower right quadrant of the page.

Тиражы 50 нуска. Офсеттик кагаз.
Кагаздын форматы 60 х 90/16. Көлөмү 1,5 б.т.
«Соф Басмасы» ЖЧКсында басылып чыкты
720020, Бишкек шаары, Ахунбаев көчөсү, 92